

МАТЕМАТИКА 3

• Диференцијалне једначине •

2. час: Неки типови диференцијалних једначина првог реда

Линеарна диференцијална једначина првог реда

Једна од најосновнијих диференцијалних једначина коју ћемо разматрати је облика

$$(1) \quad y' + p(x)y = q(x).$$

Претпоставимо да је $P(x)$ функција таква да важи $P'(x) = p(x)$. Ако помножимо обе стране једначине (1) са $e^{P(x)}$ имаћемо

$$e^{P(x)}y' + e^{P(x)}P'(x)y = q(x)e^{P(x)},$$

односно

$$\left(e^{P(x)}y\right)' = q(x)e^{P(x)},$$

одакле имамо да је

$$e^{P(x)}y = \int q(x)e^{P(x)} dx + C,$$

односно

$$y = e^{-P(x)} \left(C + \int q(x)e^{P(x)} dx \right).$$

Ако узмемо да је $P(x) = \int p(x) dx$, добићемо да је решење посматране једначине облика

$$y(x) = e^{-\int p(x) dx} \left(C + \int q(x)e^{\int p(x) dx} dx \right).$$

Да ли би се резултат разликовао за неки други избор функције $P(x)$?

1. Решити диференцијалну једначину $y' + \frac{y}{x} = 3x$.

Решење. У овом примеру је $p(x) = \frac{1}{x}$ и $q(x) = 3x$. Примењујући формулу коју смо извели за опште решење линеарне диференцијалне једначине првог реда, добијамо:

$$y(x) = e^{-\int \frac{1}{x} dx} \left(C + \int 3xe^{\int \frac{1}{x} dx} dx \right) = e^{-\ln|x|} \left(C + 3 \int xe^{\ln|x|} dx \right)$$
$$= \frac{1}{|x|} \left(C + 3 \int x|x| dx \right) = \begin{cases} \frac{1}{x} \left(C + 3 \int x^2 dx \right) = \frac{1}{x} \left(C + 3 \cdot \frac{x^3}{3} \right) = \frac{C}{x} + x^2, & x > 0, \\ -\frac{1}{x} \left(C - 3 \int x^2 dx \right) = -\frac{1}{x} \left(C - 3 \cdot \frac{x^3}{3} \right) = -\frac{C}{x} + x^2, & x < 0. \end{cases}$$

Видимо да, пошто је C произвoльна константа, да је опште решење облика $y(x) = \frac{C}{x} + x^2$, независно од знака x код апсолутне вредности, те ћемо убудуће у оваквим случајевима радити само као да је ту у питању знак плус.

2. Решење: Ово решење ће користити нешто општију методу, методу неодређених функција. Идеја методе је да тражимо непознату функцију $y(x)$ у облику $u(x)v(x)$, где су u и v погодно изабране функције. За почетак, заменом $y' = u'v + uv'$ у једначину добијамо да важи

$$(2) \quad u'v + uv' + \frac{1}{x}uv = 3x \Leftrightarrow u'v + \left(v' + \frac{1}{x}v\right)u = 3x.$$

Пошто ми имамо слободу у бирању функција, захтеваћемо да члан уз u буде једнак нули:

$$v' + \frac{1}{x}v = 0 \Leftrightarrow -\frac{dv}{v} = \frac{dx}{x} \Leftrightarrow \int -\frac{dv}{v} = \int \frac{dx}{x} \Rightarrow -\ln|v| = \ln|x| \Rightarrow |v| = |x|^{-1}.$$

Узећемо да је $v = 1/x$, па ћемо заменом у (2) даље добити да је

$$u'\frac{1}{x} + 0 \cdot u = 3x \Leftrightarrow u' = 3x^2,$$

одакле директно добијамо да је $u = x^3 + C$. Коначно, решење почетне једначине је

$$y(x) = u(x)v(x) = (x^3 + C)\frac{1}{x} = x^2 + \frac{C}{x}.$$

□

2. Решити диференцијалну једначину $y' = \frac{y}{\ln y + x - 1}$.

Решење. Јасно је да ова једначина није линеарна кад је посматрамо као једначину по функцији $y = y(x)$. Ипак, имамо

$$\frac{dy}{dx} = \frac{y}{\ln y + x - 1} \Rightarrow \frac{dx}{dy} = \frac{\ln y + x - 1}{y} \Leftrightarrow x'(y) - \frac{1}{y}x = \frac{\ln y - 1}{y},$$

односно дата једначина је линеарна уколико је посматрамо као једначину по $x = x(y)$. Сада је:

$$\begin{aligned} x(y) &= e^{\int \frac{1}{y} dy} \left(C + \int \frac{\ln y - 1}{y} e^{-\int \frac{1}{y} dy} dy \right) = y \left(C + \int \frac{\ln y - 1}{y^2} dy \right) \\ &= y \left(C - \frac{\ln y - 1}{y} + \int \frac{1}{y} \cdot \frac{1}{y} dy \right) = y \left(C - \frac{\ln y - 1}{y} - \frac{1}{y} \right) = Cy - \ln y. \end{aligned}$$

□

3. Одредити партикуларно решење диференцијалне једначине $y' \sin x - y \cos x = -\frac{\sin^2 x}{x^2}$ за које важи гранични услов $\lim_{x \rightarrow \infty} y(x) = 0$.

Решење. Најпре, дељењем једначине са $\sin x$ добијамо линеарну диференцијалну једначину:

$$y' - y \frac{\cos x}{\sin x} = -\frac{\sin x}{x^2}.$$

Пошто је

$$\int \left(-\frac{\cos x}{\sin x} \right) dx = - \int \frac{d(\sin x)}{\sin x} = -\ln |\sin x| = \ln |\sin x|^{-1},$$

то имамо да је опште решење:

$$\begin{aligned} y(x) &= e^{\ln |\sin x|} \left(C + \int \left(-\frac{\sin x}{x^2} \right) e^{\ln |\sin x|^{-1}} dx \right) = \sin x \left(C + \int \frac{-\sin x}{x^2} \cdot \frac{1}{\sin x} dx \right) \\ &= \sin x \left(C + \int \frac{-1}{x^2} dx \right) = \sin x \left(C + \frac{1}{x} \right) = C \sin x + \frac{\sin x}{x}. \end{aligned}$$

Ако искористимо сада дати услов, имаћемо:

$$0 = \lim_{x \rightarrow \infty} y(x) = \lim_{x \rightarrow \infty} \left(C \sin x + \frac{\sin x}{x} \right)^0,$$

па како $\sin x$ не конвергира за $x \rightarrow \infty$, јасно је да мора бити $C = 0$. Дакле, тражено партикуларно решење је $y(x) = \frac{\sin x}{x}$. $\square$

Бернулијева диференцијална једначина

Разматраћемо диференцијалну једначину следећег типа:

$$y' + p(x)y = q(x)y^\alpha,$$

где је $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0, 1\}$. Видимо да се у случају да је $\alpha = 0$ или $\alpha = 1$ ради о линеарног диференцијалној једначини првог реда, те нам стога ти случајеви нису интересантни.

Саму једначину ћемо решавати тако што најпре уведемо смену $z = y^{1-\alpha}$. Видимо да је тада

$$z' = (1-\alpha)y^{-\alpha}y',$$

одакле је

$$\begin{aligned} y' + p(x)y &= q(x)y^\alpha \quad / \cdot (1-\alpha)y^{-\alpha} \\ \Rightarrow (1-\alpha)y^{-\alpha}y' + (1-\alpha)p(x)y^{1-\alpha} &= (1-\alpha)q(x) \\ \Leftrightarrow z' + (1-\alpha)p(x)z &= (1-\alpha)q(x), \end{aligned}$$

односно свели смо дату диференцијалну једначину на линеарну диференцијалну једначину првог реда коју знамо да решимо.

4. Решити диференцијалну једначину $xy' + y = y^2 \ln x$.

Решење. Након дељења једначине са x добијамо једначину:

$$y' + \frac{1}{x}y = \frac{\ln x}{x}y^2,$$

односно имамо Бернулијеву једначину код које је $p(x) = \frac{1}{x}$, $q(x) = \frac{\ln x}{x}$ и $\alpha = 2$. Увешћемо смену $z = y^{1-2} = y^{-1}$, под условом да је $y \neq 0$. Одатле је $y = z^{-1}$, односно $y' = -z^{-2}z'$. Заменом у једначину добијамо:

$$-z^{-2}z' + \frac{1}{x}z^{-1} = \frac{\ln x}{x}z^{-2}.$$

Након што помножимо једначину са $-z^2$, добићемо линеарну једначину по $z = z(x)$:

$$z' - \frac{1}{x}z = -\frac{\ln x}{x}.$$

Њено решење је сада по формули једноставно

$$\begin{aligned} z(x) &= e^{\int \frac{1}{x} dx} \left(C - \int \frac{\ln x}{x} e^{-\int \frac{1}{x} dx} dx \right) = x \left(C - \int \frac{\ln x}{x^2} dx \right) \\ &= x \left(C + \frac{\ln x}{x} - \int \frac{1}{x^2} dx \right) = x \left(C + \frac{\ln x}{x} + \frac{1}{x} \right) = Cx + \ln x + 1, \end{aligned}$$

одакле је

$$y(x) = \frac{1}{Cx + \ln x + 1}.$$

Приметимо да је $y = 0$ решење дате диференцијалне једначине, и то сингуларно решење.

2. Решење. Задатак се може решити и методом неодређених функција: Ако је $y(x) = u(x)v(x)$, тада имамо да је једначина еквивалентна са

$$u'v + uv' + \frac{1}{x}uv = \frac{\ln x}{x}u^2v^2 \Leftrightarrow u'v + \left(v' + \frac{1}{x}v\right)u = \frac{\ln x}{x}u^2v^2.$$

Ако захтевамо да је $v' + \frac{v}{x} = 0$, као и у 2. решењу првог задатка код линеарних диференцијалних једначина, можемо узети да је $v = 1/x$. Одатле добијамо

$$\frac{1}{x}u' = \frac{\ln x}{x}u^2 \cdot \frac{1}{x^2} \Leftrightarrow \frac{du}{u^2} = \frac{\ln x}{x^2} dx \Leftrightarrow \int \frac{du}{u^2} = \int \frac{\ln x}{x^2} dx.$$

Као и у првом решењу имамо да је

$$-\frac{\ln x}{x} - \frac{1}{x} = \int \frac{\ln x}{x^2} dx = \int \frac{du}{u^2} = -\frac{1}{u} + C,$$

одакле директно добијамо да је

$$u(x) = \frac{x}{Cx + \ln x + 1},$$

а самим тим и

$$y(x) = u(x)v(x) = \frac{1}{Cx + \ln x + 1}.$$

□

5. Решити диференцијалну једначину $y' + 2xy = 2x^3y^3$.

Решење. У овом случају имамо да је $p(x) = 2x$ и $q(x) = 2x^3$, и $\alpha = 3$. Увођењем смене $z = y^{1-3} = y^{-2}$, за $y \neq 0$, добијамо да је $y = z^{-1/2}$, односно $y' = -\frac{1}{2}z^{-3/2}z'$, одакле је даље

$$-\frac{1}{2}z^{-\frac{3}{2}}z' + 2xz^{-\frac{1}{2}} = 2x^3z^{-\frac{3}{2}}.$$

Множењем једначине са $-2z^{\frac{3}{2}}$, добијамо линеарну диференцијалну једначину

$$z' - 4xz = -4x^3,$$

чије је решење

$$\begin{aligned} z(x) &= e^{\int 4x \, dx} \left(C + \int (-4x^3)e^{-\int 4x \, dx} \, dx \right) = e^{2x^2} \left(C + \int -4x^3 e^{-2x^2} \, dx \right) \\ &= \left[\begin{array}{l} t = -2x^2 \\ dt = -4x \, dx \end{array} \right] e^{2x^2} \left(C - \frac{1}{2} \int te^t \, dt \right) = e^{2x^2} \left(C - \frac{1}{2}(te^t - e^t) \right) \\ &= e^{2x^2} \left(C - \frac{1}{2}e^{-2x^2}(-2x^2 - 1) \right) = Ce^{2x^2} + x^2 + \frac{1}{2}. \end{aligned}$$

Директно следи да је опште решење почетне једначине дато са

$$y^2(x) = \frac{1}{Ce^{2x^2} + x^2 + \frac{1}{2}}.$$

Приметимо још да је $y = 0$ сингуларно решење дате једначине. $\square$

6. Решити диференцијалну једначину $y'x^3 \sin y + 2y = xy'$.

Решење. Најпре, видимо да је дата једначина еквивалентна са

$$y'(x^3 \sin y - x) = -2y,$$

одакле је

$$y'(x) = \frac{2y}{x - x^3 \sin y},$$

односно, за $y \neq 0$,

$$x'(y) = \frac{x - x^3 \sin y}{2y} \Leftrightarrow x' - \frac{1}{2y}x = -\frac{\sin y}{2y} \cdot x^3,$$

што је Бернулијева једначина за $\alpha = 3$. Након увођења смене $z = x^{1-3} = x^{-2}$, одакле је $x = z^{-1/2}$ и $x' = -\frac{1}{2}z^{-3/2}z'$, добијамо

$$-\frac{1}{2}z^{-3/2}z' - \frac{1}{2y}z^{-1/2} = -\frac{\sin y}{2y}z^{-3/2} \Rightarrow z' + \frac{1}{y}z = \frac{\sin y}{y}.$$

Последња линеарна диференцијална једначина се сада једноставно решава:

$$\begin{aligned} z(y) &= e^{-\int \frac{1}{y} \, dy} \left(C + \int \frac{\sin y}{y} e^{\int \frac{1}{y} \, dy} \, dy \right) = \frac{1}{y} \left(C + \int \frac{\sin y}{y} \cdot y \, dy \right) \\ &= \frac{1}{y} \left(C + \int \sin y \, dy \right) = \frac{1}{y}(C - \cos y), \end{aligned}$$

одакле је опште решење почетне једначине

$$x^2(y) = \frac{y}{C - \cos y}.$$

□

Једначина са тоталним диференцијалом

Једначину облика

$$(3) \quad P(x, y) dx + Q(x, y) dy = 0$$

називамо једначином са тоталним диференцијалом уколико је испуњен услов $P'_y = Q'_x$. Идеја је да одредимо функцију $u = u(x, y)$ такву да је $du = P dx + Q dy$, односно

$$(4) \quad u'_x dx + u'_y dy = P dx + Q dy,$$

јер би тада (3) било еквивалентно са $du = 0$, одакле би опште решење дате диференцијалне једначине било одређено са $u(x, y) = C$.

Видимо да ће (4) бити испуњено уколико важи $u'_x(x, y) = P(x, y)$ и $u'_y(x, y) = Q(x, y)$. Видимо да из прве од тих веза следи да је

$$(5) \quad u(x, y) = \int P(x, y) dx + C(y),$$

где је $C(y)$ функција по променљивој y , коју ћемо одредити из услова $u'_y = Q$:

$$\begin{aligned} & \frac{\partial}{\partial y} \left(\int P(x, y) dx + C(y) \right) = Q(x, y) \\ \Leftrightarrow & \frac{\partial}{\partial y} \int P(x, y) dx + C'(y) = Q(x, y) \\ \Leftrightarrow & C'(y) = Q(x, y) - \frac{\partial}{\partial y} \int P(x, y) dx, \end{aligned}$$

па ћемо узети да је

$$C(y) = \int \left[Q(x, y) - \frac{\partial}{\partial y} \int P(x, y) dx \right] dy.$$

Заменом у (5) добијамо коначно да је

$$(6) \quad u(x, y) = \int P(x, y) dx + \int \left[Q(x, y) - \frac{\partial}{\partial y} \int P(x, y) dx \right] dy.$$

Могли смо да радимо и другим редоследом (прво искористимо да је $u'_y = Q$), па бисмо тада за функцију u добили да је $u = \int Q dy + \int \left[P - \frac{\partial}{\partial x} \int Q dy \right] dx$.

7. Решити диференцијалну једначину $(3x^2 + 6xy^2) dx + (6x^2y + 4y^3) dy = 0$.

Решење. У овом задатку је $P(x, y) = 3x^2 + 6xy^2$ и $Q = 6x^2y + 4y^3$. Пошто је

$$P'_y = 12xy = Q'_x,$$

то је ово једначина са тоталним диференцијалом, чије је решење $u(x, y) = C$, где је u дато са (6).
Најпре, имамо да је

$$\int P(x, y) dx = \int (3x^2 + 6xy^2) dx = x^3 + 3x^2y^2,$$

одакле је

$$\begin{aligned} u(x, y) &= x^3 + 3x^2y^2 + \int [6x^2y + 4y^3 - (x^3 + 3x^2y^2)'_y] dy \\ &= x^3 + 3x^2y^2 + \int 4y^3 dy = x^3 + 3x^2y^2 + y^4. \end{aligned}$$

Дакле, опште решење дате диференцијалне једначине је дато са

$$x^3 + 3x^2y^2 + y^4 = C.$$

□

8. Решити диференцијалну једначину $\left(\frac{y}{x^2 + y^2} - y\right) dx = \left(x + \frac{x}{x^2 + y^2} - e^y\right) dy$.

Решење. Дату једначину можемо записати у еквивалентном облику

$$\left(\frac{y}{x^2 + y^2} - y\right) dx - \left(x + \frac{x}{x^2 + y^2} - e^y\right) dy = 0.$$

Ако је $P(x, y) = \frac{y}{x^2 + y^2} - y$ и $Q(x, y) = -x - \frac{x}{x^2 + y^2} + e^y$, тада из

$$P'_y(x, y) = \frac{x^2 + y^2 - 2y^2}{(x^2 + y^2)^2} - 1 = \frac{x^2 - y^2}{(x^2 + y^2)^2} - 1,$$

односно

$$Q'_x(x, y) = -1 - \frac{x^2 + y^2 - 2x^2}{(x^2 + y^2)^2} = -1 - \frac{y^2 - x^2}{(x^2 + y^2)^2}$$

директно следи да је $P'_y = Q'_x$, односно ради се о једначини са тоталним диференцијалом. Важи

$$\int P(x, y) dx = \int \left(\frac{y}{x^2 + y^2} - y\right) dx = y \cdot \frac{1}{y} \operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy = \operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy.$$

Имајући у виду да је

$$\frac{\partial}{\partial y} \left(\int P(x, y) dx \right) = \left(\operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy \right)'_y = \left(-\frac{x}{y^2} \right) \cdot \frac{y^2}{x^2 + y^2} - x = \frac{-x}{x^2 + y^2} - x,$$

то је

$$\begin{aligned} u(x, y) &= \operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy + \int \left[-x - \frac{x}{x^2 + y^2} - e^y + \frac{x}{x^2 + y^2} + x \right] dy \\ &= \operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy + \int e^y dy = \operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy + e^y, \end{aligned}$$

те је, коначно, опште решење дато са $\operatorname{arctg} \frac{x}{y} - xy + e^y = C$. □

Интеграциони фактор

У случајевима када имамо једначину облика

$$P(x, y) dx + Q(x, y) dy = 0,$$

а притом не важи $P'_y = Q'_x$, ствар може спасити такозвани интеграциони фактор. То је функција $\lambda = \lambda(x, y)$ таква да је једначина

$$\lambda(x, y)P(x, y) dx + \lambda(x, y)Q(x, y) dy = 0$$

једначина са тоталним диференцијалом. Дакле, треба да одредимо ту функцију λ из услова $(\lambda P)'_y = (\lambda Q)'_x$. Тада задатак није увек једноставан, али ће у задацима обично бити једна од ситуација где је $\lambda = \lambda(x)$ или $\lambda = \lambda(y)$.

9. За диференцијалну једначину

$$(x \sin y + y \cos y) dx + (x \cos y - y \sin y) dy = 0$$

одредити интеграциони фактор облика $\lambda(x)$, а затим решити једначину.

Решење. Интеграциони фактор одређујемо из

$$(\lambda(x)(x \sin y + y \cos y))'_y = (\lambda(x)(x \cos y - y \sin y))'_x,$$

одакле је

$$\lambda(x)(x \cos y + \cos y - y \sin y) = \lambda'(x)(x \cos y - y \sin y) + \lambda(x) \cos y,$$

односно

$$\lambda(x)(x \cos y - y \sin y) = \lambda'(x)(x \cos y - y \sin y).$$

Сада из

$$\frac{d\lambda}{dx} = \lambda \Rightarrow \frac{d\lambda}{\lambda} = dx \int \Rightarrow \ln \lambda = x$$

добијамо да је $\lambda(x) = e^x$. Сада кад смо одредили интеграциони фактор, решавамо нови проблем:

$$e^x(x \sin y + y \cos y) dx + e^x(x \cos y - y \sin y) dy = 0,$$

што је сада једначина са тоталним диференцијалом, уз $P(x, y) = e^x(x \sin y + y \cos y)$ и $Q(x, y) = e^x(x \cos y - y \sin y)$. Важи

$$\begin{aligned} \int P(x, y) dx &= \int e^x(x \sin y + y \cos y) dx = \sin y \int xe^x dx + y \cos y \int e^x dx \\ &= \sin y(xe^x - e^x) + y \cos y e^x = ((x-1)\sin y + y \cos y)e^x. \end{aligned}$$

Даље је

$$(((x-1)\sin y + y \cos y)e^x)'_y = ((x-1)\cos y + \cos y - y \sin y)e^x = (x \cos y - y \sin y)e^x,$$

одакле се једноставно добија да је опсте решење $u(x, y) = C$, где је

$$u(x, y) = ((x-1)\sin y + y \cos y)e^x.$$

□

10. За диференцијалну једначину

$$2xy \ln y \, dx + \left(x^2 + y^2 \sqrt{y^2 + 1} \right) \, dy = 0$$

одредити интеграциони фактор облика $\lambda(y)$, а затим решити једначину.

Решење. Интеграциони фактор ћемо одређивати из услова

$$(2xy \ln y \cdot \lambda(y))'_y = \left((x^2 + y^2 \sqrt{y^2 + 1}) \cdot \lambda(y) \right)'_x,$$

односно

$$\begin{aligned} 2x(\ln y + 1)\lambda(y) + (2xy \ln y)\lambda'(y) &= 2x\lambda(y) \\ \Leftrightarrow 2x \ln y \cdot \lambda(y) + 2xy \ln y \cdot \lambda'(y) &= 0, \end{aligned}$$

одакле добијамо

$$\lambda'(y) = -\frac{\lambda(y)}{y} \Rightarrow \frac{d\lambda}{\lambda} = -\frac{dy}{y} \int \Rightarrow \ln |\lambda| = -\ln |y|,$$

па ћемо узети да је $\lambda(y) = \frac{1}{y}$. Множењем почетне једначине добијеним интеграционим фактором, добијамо једначину са тоталним диференцијалом:

$$2x \ln y \, dx + \left(\frac{x^2}{y} + y \sqrt{y^2 + 1} \right) \, dy = 0$$

Пошто је

$$\int P(x, y) \, dx = \int 2x \ln y \, dx = x^2 \ln y,$$

то је решење дате једначине $u(x, y) = C$, где је

$$\begin{aligned} u(x, y) &= x^2 \ln y + \int \left[\frac{x^2}{y} + y \sqrt{y^2 + 1} - (x^2 \ln y)'_y \right] \, dy \\ &= x^2 \ln y + \int y \sqrt{y^2 + 1} \, dy = x^2 \ln y + \frac{1}{3}(y^2 + 1)^{3/2}. \end{aligned}$$

□